

KAZA

siyle kaza idarî birim olarak ön plana çıkmış, sayıları artmış ve nahiyeler kazanın bir alt birimi haline gelmiştir.

Bu şekilde kaza hukukî-idarî birim olarak sancak beyinden tamamen bağımsız sayılmış ve doğrudan merkezdeki kazas-kere bağlanmıştır. Bunun sonucunda kazalar diğer idarî ve askerî teşekküllerden ayrı bir özellik göstermeye başlamış, kaza kadılık bölgesi olarak çevresinin merkezi olmuş, şehir veya kasaba ve onların etrafındaki köylerin oluşturduğu bir idarî birlik niteliği kazanmıştır. Bununla beraber merkezi olmayan, sadece köylerden müteşekkil yahut bir yörük topluluğunun bulunduğu bölge de eğer müstakil kadı tayini yapılmışsa kaza diye nitelendirilmiştir. Özellikle bu sonuncu tipteki kazalarda belli bir merkez bulunmadığından kadılar gezici durumda görev yaparlardı.

XVII ve XVIII. yüzyıllarda artık kazalar kadılar için gösterdikleri imkânlar göre tasnif edilmiştir. Bu tasnifin XVI. yüzyıl sonlarıyla XVII. yüzyıl başlarında yapıldığı muhakkaktır. Kazaların bu derecelendirilmesi tayini yapılacak kadının kıdemiyle ve alacağı maaşla da bağlantılı hale gelmiştir. Evliya Çelebi, büyüklük ve dolayısıyla gelir imkânlarına göre yeni tanzim edilmiş bir kaza düzenini belirtmektedir. Buradaki söz konusu kazalar, tarihî ve dinî hâtrıralardan çok hukukî ve şer'î gelir imkânları nisbetinde sınıflandırılmıştır. Kazalar bu derecelendirmeye göre Rumeli, Anadolu ve Mısır olmak üzere üç sınıfa ayrılmıştı (bk. KADI). Mısır'ın fethinden öncesine ait 919 (1513) tarihli bir kaza listesine göre Anadolu'da toplam 332 kaza bulunuyordu. Bu rakam 934'te (1528) 211 dolayında idi. XVII. yüzyıla ait listelerde 1070'te (1660) Rumeli'de kaza sayısı 477 olarak verilmiş, 1078'de ise (1667-68) 391 kaza tesbit edilmişti.

Bir hukukî bölge olarak kaza az çok belirli coğrafi bütünlük göstermektedir. Bununla birlikte ayrı coğrafi bütünlükler için kadı, nâiblerini gönderebilmektedir. Bu dönemde kazanın herhangi bir yeni özel durumu söz konusu değildir. 1867 idarî ıslahatına kadarki salnâmelerde kazanın eski özellikleri hakkında bilgi bulunmaktadır.

Kazanın idarî, hukukî ve hatta askerî bakımdan bir bütün teşkil edecek şekilde yeni bir teşkilâtın içinde yer alması 1835 sonrasında oluşturulmaya başlanmıştır. Hukukî idareci olarak kadının sosyal fonksiyonu geriledikten sonra coğrafyanın etkin olduğu yeni bir malî ve idarî bütünlük

ortaya çıkmıştır. Böylece bir dönem için müdürün idare ettiği yeni teşkilât, zamanla yetkili bir kaymakam idaresinde oluşturularak önce sancağın, daha sonra da il / vilâyetin en büyük alt birimi haline gelmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 91-99; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi*, İstanbul 1974, II, 63; M. Kemal Özergin, "Rumeli Kadılıklarında 1078 Düzenlemesi", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1976, s. 251-309; Bahaeddin Yediyıldız, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi (1455-1613)*, Ankara 1985, s. 30-50; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı*, İstanbul 1987, s. 20; Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I: Anadolu'nun İdarî Taksimatı*, Ankara 1988, s. 32-33; Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s. 110-111; Turan Gökçe, "934 (1528) Tarihli Bir Deftere Göre Anadolu Vilayeti Kadılıkları ve Kadıların", *3 Mayıs 1944: 50. Yıl Türkçülük Armağanı* (haz. İsmail Aka v.dğr.), İzmir 1994, s. 77-94; a.m.f., "Anadolu Vilayetine Dair 919 (1513) Tarihli Bir Kadı Defteri", *TİD*, IX (1994), s. 215-259.

TUNCER BAYKARA

KAZÂBÂDÎ

(ö. 1163/1750)

Osmanlı âlimi.

Tokat'a bağlı Kazâbâd'da (Kazova) dünyaya geldi. Doksan yaşlarında öldüğüne göre 1070 (1660) yılından sonra doğduğu söylenebilir. Tam künyesi Ebû'n-Nâfi' Ahmed b. Muhammed b. İshak'tır. İlk öğrenimini memleketinde yaptıktan sonra Tokat'a gitti. Burada Âmidli Yüsf, Turhallı Osman ve Zorluzâde Hasan efendilerden ders aldı. Özellikle Tefsiri Mehmed Efendi'den geniş ölçüde istifade etti. 1115'te (1703) İstanbul'a geldi ve Süleymaniye Camii'nde ders vermeye başladı. 1121 (1709) yılında 60 akçeli müderris rütbesine yükseltildi, bu arada Kütübhâne-i Hümâyün hocalığı da kendisine verildi. 1146'da (1733) Selânik'e tayin edildi. 1153'te (1740) mevleviyet rütbesine terfi etti. 1158 (1745) yılında Mekke-i Mükerrreme kadılığına tayin edilen Kazâbâdî 1163'te (1750) bu görevden azledildikten sonra İstanbul'a döndü ve 25 Rebülâhir 1163 (3 Nisan 1750) tarihinde vefat etti. Tasavvuf ehline karşı muhalif bir tavır taşıdığı belirtilen Kazâbâdî, İstanbul'da bulunduğu sırada başta oğlu Mehmed Nâfi Efendi, Hâdimî nisbesiyle tanınan Ahmed b. Mustafa olmak üzere çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Hocasının ilmine ve şahsiyetine büyük saygı duyan Hâ-

dimî, padişahın iradesiyle Ayasofya'da ulemâ için yapacağı Fâtiha tefsiri derslerinde Kazâbâdî'nin bulunmamasını şeyhülislâmdan rica etmişti (Ebül'ulâ Mar-din, II-III, 773).

Eserleri. 1. *Hâşiyetü'l-uşûl ve gâşiyetü'l-fusûl*. Sadrüşşerîa Ubeydullah b. Mes'ûd'a ait *Tenkihü'l-uşûl* adlı esere yine kendisinin *et-Tavzîh* ismiyle yaptığı şerhte hüsn ve kubuhu temellendirmek için yer alan "el-Mukaddimetü'l-erba'a" bölümüne yazılmış bir hâşiyedir (Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 80; Çelebi Abdullâh Efendi, nr. 396). 2. *Hâşiyetü'l-âle tefsîri'l-Fâtiha*. Beyzâvî'nin Fâtiha tefsiri üzerine kaleme alınmış bir hâşiyedir olup basılmıştır (İstanbul 1286). 3. *Hâşiyetü'l-âle tefsîri sûreti'n-Nebe' ve'n-Nâzi'ât ve 'Abese*. Yine Beyzâvî'nin adı geçen üç sûreyle ilgili tefsirine yapılan bir hâşiyedir olup birçok nüshası vardır (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 244; Âtîf Efendi Ktp., nr. 2791). 4. *Şerhu'l-Kasidetü'n-Nûniyye*. Hızır Bey'in kelâma dair eserinin şerhidir (Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 2153; Lâleli, nr. 2380). 5. *Hâşiyetü'l-âle Hâşiyeti Mevlânâ Mirzâ Cân 'alâ işbâti'l-vâcib*. Devvânî'nin *er-Risâletü'l-kadîme fî işbâti'l-vâcib* adlı eserine Mirza Cân'ın yazdığı hâşiyedir (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2204; Kılıç Ali Paşa, nr. 508). 6. *Şerhu Âdâbi'l-Birgivi*. Birgivi'nin münazara âdâbına dair küçük hacimli eserinin şerhi olup çok sayıda nüshalarından büyük ilgi gördüğü anlaşılmaktadır (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Kasidecizâde Süleyman Sırrı, nr. 516; Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, nr. 4441; Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 1193). 7. *Şerhu Risâletü'l-istî'âre*. Ebû'l-Kâsim es-Semerkanî'nin eserinin şerhi olup *Mülahhasu netâ'i-cî'l-enzâr ve muhaşşalu ebkârî'l-efkâr* adıyla da anılmaktadır (Süleymaniye Ktp., Tekelioğlu, nr. 875; Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, nr. 4567). 8. *Şerhu hadîsi'l-ihsân*. Cibrîl hadisinde geçen ihsan kavramıyla ilgili küçük bir risâledir (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 393). 9. *Şerhu kelime-ti's-şehâde*. Kelime-i şehâdetle yer alan "şehâdet" kelimesine dair küçük bir risâle olup Fâtiha şerhinin sonuna eklenerek basılmıştır (İstanbul 1286). 10. *Risâle fî 'ilmi'l-bâtin*. Hadislerde zikredilen "bâtin" kavramı ile bâtinî ilimlerin değerlendirilmesi hakkında bir risâledir (Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 604). Bunlardan başka müellife *er-Risâle fî hakkı's-Şûfiyye* (*Hediyetü'l-ârifin*, I, 175) ve *Hâşiyetü'l-ale'l-Muṭavvel li't-Teftâzânî*

(*Fihrisü mahtûâtî Mektebeti Köprülü*, III, 224) adlı eserler de nisbet edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İzzî, *Târih*, İstanbul 1199, vr. 224^b-225^b; *Osmanlı Müellifleri*, I, 404; *Hediyyetü'l-ârifin*, I, 175; a.m.f., *İzâhu'l-meknûn*, I, 333; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, II, 81; Ebül'ulâ Mardin, *Huzur Dersleri*, İstanbul 1966, II-III, 773-774; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, I, 76; Ramazan Şeşen v.dğr., *Fihrisü mahtûâtî Mektebeti Köprülü*, İstanbul 1406/1986, III, 224.

MUSTAFA ÖZ

KAZABLANKA

(bk. DÂRÜLBEYZÂ).

KAZAKİSTAN

Orta Asya'da ülke.

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

II. TARİH

III. KÜLTÜR ve MEDENİYET

Kuzeyden Rusya Federasyonu, doğudan Çin Halk Cumhuriyeti, güneyden Özbekistan ve Kırgızistan cumhuriyetleri, batıdan Hazar denizi ve güneybatıdan Türkmenistan Cumhuriyeti ile çevrilmiştir. Yüzölçümü 2.724.900 km², nüfusu 16.700.000 (2001 tah.) ve başşehri 1998 yılından itibaren Astana'dır (1999 tah. 313.000). Diğer önemli şehirleri eski başşehir Almatı (Alma Ata) (1999 tah.

1.129.000), Çimkent (1999 tah. 360.100), Terez (330.100), Karaganda (437.000) ve Ust Kamenogorsk'tur (311.000).

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

Doğu ve güneydoğudaki dağlık alanlar bir tarafa bırakılacak olursa Kazakistan'ın büyük kısmı ovalar ve dalgalı platolardan meydana gelir. Ülkenin güneydoğu kesimine Tien Şan (Tianjin) dağlarının, doğu kesimine de Altay ve Tanrı dağlarının uçları sokulmuştur. Kazakistan'da bâriz bir kara iklimi hüküm sürer; kış ve yaz mevsimleri arasındaki ısı farkı büyüktür. Yağışlar fazla değildir ve kuzeyden güneye doğru azalır. Ortalama yıllık yağış miktarı 300 ile 200 mm. arasında değişir; toprakların onda dokuzu 300 milimetrenin altında yağış alır. Akarsular bakımından zengin bir ülke olan Kazakistan'ın büyük nehirlerinden İrtiş, İşim ve Tobol Kuzey Buz denizine, Ural ile Emba Hazar denizine ve Siriderya Aral, İli Balkaş göllerine dökülür; küçük akarsuların büyük bir kısmı ise çöllerde kaybolur. Kazakistan'da genellikle bozkırlar hâkimdir ve görünüm kuzeyden güneye doğru gittikçe yarı çöl manzarası alır. Akarsu boyları çok defa çalılıklarla kaplıdır; bunlar yer yer büyükçe adalar halinde ağaçlıklara, yüksek tepelerin yamaçlarında ise sık ormanlara dönüşür. Ülkenin güney tarafları Orta Asya'nın çöl sahasını teşkil eder. Siriderya gibi büyük nehirlerin vadilerinde bazan

sık ağaçlık ve çalılıklara rastlanır. Genelde ormanlar azdır ve daha çok yüksek yerlerde çam ağaçlarından oluşur.

1997 yılı sayımlarına göre nüfusun % 40'ını Ruslar, % 38'ini Kazaklar, % 6,1'ini Ukraynalılar, % 2,1'ini Tatarlar ve geriye kalanını da Beyaz Ruslar, Koreliler, Almanlar ve Özbekler teşkil etmekte idi. Kazaklar'ın kendi vatanlarında azınlıkta kalmalarının en büyük sebebi bölgenin Çarlık Rusyası'nca sömürgeleştirilmesinden sonra buraya yönelen göçlerdi. Ancak Ruslar ve diğer unsurların kendi memleketlerine dönmeleri üzerine Kazak nüfus oranı % 56,6 olmuştur. Kazaklar'ın büyük çoğunluğu kırsal alanda yaşamaktadır; buna karşılık Ruslar genellikle şehirlerde toplanmıştır. Dinî dağılım bakımından nüfusun % 47'sini müslüman, % 44'ünü Rus Ortodoksu, % 2'sini Protestan ve % 7'sini diğer din mensupları oluşturmaktadır. Okuma yazma oranı % 98'lere ulaşmıştır.

Bir tarım ve hayvancılık ülkesi olarak bilinen Kazakistan'ın kuzeyindeki bozkırlarla güneyindeki yaylalar hayvancılık için en elverişli yerlerdir. Özellikle sulu tarım giderek gelişmekte (pamuk ve pirinç üretimi), halkın ihtiyacını karşılayacak derecede meyvecilik de yapılmaktadır. Ulaşımında Ruslar'dan kalan demiryollarının yanı sıra kara ve su yollarından faydalanılır; son yıllarda faaliyete geçen hava yolları da önem taşımaktadır. Kazakistan ekonomisinde tarım ve hayvancılık kadar olmamakla birlikte sanayi sektörü de söz sahibidir. Karaganda'da makine ve tekstil, Balkaş çevresinde bakır döküm ve demir çelik, çeşitli kesimlerde de gıda mad-

Kazakistan

